

זאב קיצים, ישיבת מעלה גלבע ואתיביסית בר אילן

מאוצר הסיפור החסידי

זה השולחן של סבא ז"ל

בשבוע שעבר ציינה משפחתי את יום הזיכרון לסבי, ר' אברהם אליהו כי-טוב. את עיוננו בסיפור החסידי אקדיש הפעם לעילוי נשמתו של איש גדול זה, שנפטר לפני שלושים ושמונה שנים. סבא היה יהודי חסיד, והיה קרוב באופן אישי לאדמו"ר הקודם מאמשינוב ולהגותו של ר' צדוק הכהן מלובלין. ר' צדוק היה גם מורו של סבא, ר' מיכאל מוקוטובסקי ה"ד. סבא נודע בציבור כמתברו של 'ספר התודעה', אולם הוא פרסם גם ספרים נוספים ובהם גם סיפורי חסידים.

מדוע קונן סבא בניגוני?

תשובה לכך ניתן למצוא בהשוואה לסיפור החסידי הבסיסי, המובא רבות בכתביהם של חסידים ושל חוקרים. הנה הוא בגרסתם של חסידיו רוז'ין:

מֵרֵן הַקְדוֹשׁ ר' יִשְׂרָאֵל מְרוֹז'יִן סִיפֵר מַעֲשֵׂה מֵהַבֶּעַל שֶׁם טוֹב, כִּי פִעַם אַחַת הָיָה עֹנֵן פִּיקוּחַ נֶפֶשׁ גְּדוֹל, שְׁהָיָה אֵיזָה בֶן יַחִיד וְטוֹב מְאֹד וְכו', וְצוּוּהַ הַבֶּעַשׁ"ט לַעֲשׂוֹת נֵר שֶׁל שְׁעוּוָה וְנִסְעֵ לַיֵּעַר וְהַדְבִּיק אֶת הַנֵּר לְאֵילָן, וְעוֹד אֵיזָה עֲנִינִים, וְיַחַד יִיחֻדִים וְכו' וּפְעַל יְשׁוּעָה בַעֲזַרַת הַשֵּׁם יִתְבַּרְךְ. וְאַחַר כֵּן הָיָה מַעֲשֵׂה כֹזֵה אֲצֵל סָבִי - הַמְגִיד הַקְדוֹשׁ - וְעָשָׂה גַם כֵּן כְּנ"ל, וְאָמַר: 'הַיִּיחֻדִים וְהַכּוֹנוֹת שֶׁכִּיוֵן הַבֶּעַשׁ"ט אֵינִי יוֹדֵעַ, רַק אֶעֱשֶׂה עַל סִמְךָ הַכּוֹנוֹהַ שֶׁכִּיוֵן הַבֶּעַשׁ"ט', וְהַצְלִיחַ גַּם כֵּן. וְאַחַר כֵּן הָיָה מַעֲשֵׂה כֹזֵה אֲצֵל הַרֵב הַקְדוֹשׁ ר' מֹשֶׁה לֵיב מִסָּאֶסוֹב ז"ל, וְאָמַר: 'אֵינִי אֵין לִי כּוֹחַ אֲפִילוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, רַק אֶסְפֵּר הַמַּעֲשֵׂה, וְהַשֵּׁם יִתְבַּרְךְ יַעֲזֹר'. וְכֵן הָיָה בַעֲזַרַת הַשֵּׁם יִתְבַּרְךְ. (כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, וּוְרֶשֶׁה, תַּרְס"ו, עַמ' 23).

הנה סיפור ובו געגוע לעבר הנשכח, וירידת הדורות 'לבירא עמיקתא' - פעם ידע הבעש"ט את המלאכה; גם המגיד, תלמידו, אחז בחלק מידיעותיו של רבו; אולם הידע אבד ואנו רק יכולים לספר את הסיפור על כך. גם כאן מכיל הטון הנוגה המתאר את הירידה והשכחה דווקא עדות על כוחו של האדם בהווה - אם מחליף הסיפור את המעשה המורכב והאזוטרי של הבעש"ט, הרי שמצבנו נפלא! כעת יכול כל אדם לספר בביתו את הסיפור, ואין שוב צורך במעשה המורכב והקשה - בדיק כשם שהחליף השולחן את המזבח. ואם כך, חוזרת ועולה השאלה, מדוע עלינו לקונן ולהתגעגע - למזבח, או לנר הדבוק באילנו של הבעש"ט?

התשובה לכך קשורה לדעתי לסוד גדול, והוא סודם של הסיפורים החסידיים בכלל. כל סיפור חסידי מתאר את גדולתו של צדיק מן העבר. זה ה'מזבח' שאיננו עוד, ושאלו נותרנו קטנים ויתומים בלעדיו. אולם בעצם, הסתלקות זו עצמה היא שיצרה את הסיפור. בעצם הגעגוע אנו מקבלים כוח אדיר - הגעגוע מכונן סיפור, ובכך הופך את המציאות ה'נמוכה' והקרובה אלינו לקדושה. הגעגוע למזבח הוא ההופך את שולחן השבת לסיטואציה קדושה, והגעגוע אל הצדיק הוא הגורם למספר, המצוי ב'בירא עמיקתא', להיות שווה ואף עולה בכוחו על ה'איגרא רמה'. ירידה זו - צורך עלייה!

מעבר להיותו של סבא תלמיד חכם וסופר, היה סבא גם בעל ניגון, ואת יום ה'יארצייט' ציינה משפחתי השנה בזכירתם של ניגוני שולחנו של סבא. אחד מן הניגונים שהיו מונחים תדיר על שולחן השבת שלו היה ניגון צעיר למדי, על המילים 'מפני מה ירדה הנשמה למטה, מאיגרא רמה לבירא עמיקתא - ירידה זו צורך עליה'. המילים עתיקות ועמוקות, אולם הניגון הידוע לרבים נלקח מן המחזמר 'הדיבוק' של אנסקי. קבוצת המוזיקאים הפולקלוריסטים ובראשם יואל אנגל הם שהציבו את הניגון 'מפני מה' כניגון הפותח את המחזה ומלווה את עלילתו המיסטית. אף על פי כן, ולמרות שסבי יהודי חסיד היה, שאין דרכו לחזור אחר קרקסאות ותיאטראות, נקלט ניגון זה בצלילי החסידיים בשולחן השבת של סבא. בכל ערב שבת היה מושר 'מפני מה', ואל הלחן הוסיף סבא מילים נוספות, ככל הנראה מדעתו: 'זה השולחן אשר לפני השם' - פתח במזבח וסיים בשולחן - לומר לך שכל זמן שבת המקדש היה קיים מזבח מכפר על אדם - ועכשיו שבת המקדש אינו קיים שולחנו של אדם מכפר עליו'.

שורות אלו מופיעות בתלמוד (ברכות נה,א) כדרשה על פסוקים מספר יחזקאל (מא) הקשורים בפרשיות השבוע שלנו, ועוסקים במידותיהם של כלי המקדש העתידי. מן העובדה שפסוקי המזבח מסתיימים בהזכרת השולחן לומדים ר' יוחנן ור' אליעזר, כי כיום מחליף השולחן - ובפרט שולחן השבת שבכל בית - את המזבח עצמו. העובדה ששולחן, על קערותיו וכפותיו ומזלגותיו והאוכל הגשמי שעליו, יכול להיות דומה למזבח שבבית המקדש, קשורה באופן עמוק ברעיונותיה של החסידות. העיסוק בעולם החומרי מתוך קדושה הוא מטרתו של החסיד בעריכת שולחנו, בנגנו ניגונים - גם כאלו הלקוחים מאנסקי - ובספרו סיפורים. כך הופך שולחן להיות קיים 'לפני השם'.

בצלילי ניגונו של סבא הותאמו המילים 'ועכשיו שבת המקדש אינו קיים, שולחנו של אדם מכפר עליו' למשפט המוזיקלי הנוגה החותם את הניגון, והפכו בכך לקינה על הסתלקותם של המקדש והמזבח. צער החורבן והגעגועים 'לאיגרא רמה' ליוו את אמירת הניגון על שולחן השבת. דווקא על כך אפשר לתמוה - הלא אם החליף השולחן את המזבח מדוע עלינו לקונן? הנה ניתן לו לאדם

לתגובות והארות:
zeevkitsis@gmail.com